

Cahana gəlmədən məqsəd nədir insana, bilməm ki?

Hadi Allah eşqinin ən yüksək qatında idi; yaşadığı həyatın bir imtahan təsiri bağışlaması da bu eşqin bir Allah atası olduğu qənaətini ortaya qoyur. Daim Allah-insan münasibətləri barədə fikir yürütdüyü üçün ölməz şair belə bir eyhama işarət verib:

Cahana gəlmədən məqsəd
nədir insana, bilməm ki?
Həqiqətni bu xilqət, yoxsa
bir əfsanə, bilməm ki?

Hadini Füzuli ilə eyniləşdirənlər heç də yanımayblar. Doğrudan da, Hadi dili sırf Füzuli dilidir, Hadi üslubu sırf Füzuli üslubudur.

Manaf Süleymanovun qeydlərindən: «...Məhəmməd Hadi Türkiyədə olarkən gördüklərindən dəhşətə gəlir. Axtardığı mücərrəd həqiqəti, utopik hüriyyəti burada da tapa bilmir... Onun məqalələri qaragüruhçuları duyquq salır. Qadın hüququ, qadın azadlığı barədə yazdığı şeirlər səs-küyə səbəb olur. Böyük ümidlərlə gətirdiyi İstanbulda

başına olmanın müsibətlər gəlir. Yüksək rütbə sahibini təhqir etmək üstündə onu həbsə alırlar və Salonik şəhərinə sürgün edirlər. Yunanlar Hadinin əlinin incə və ağ olmasından, nəzakət və rəftarından onu türk casusu hesab edir, öldürmək istəyirlər. Bir yunan keşişi onu himayəsinə alıb, xilas edir.

Hadi Salonikdə, sürgündə olanda çox ağır və acı həyat keçirir. Günlərlə

ac qalır. Sürgündən qayıdandan sonra İstanbulda qalmır, vətənə - Bakıya dönür. Məğrur şair sarsılır, ağır iztirab, cismani zəiflik, ehtiyac onu üzür, axırda ruhi xəstəliyə tutulur. Ruhi xəstəxanada yatır. Müalicə olunub xəstəxanadan çıxdığı vaxt Birinci Dünya müharibəsi başlayır. Məhəmməd Hadi Səlib Əhmər (qırmızı xaç) dəstəsi ilə könüllü cənub-qərb cəbhəsinə gedir. İmperialist müharibəsinin dəhşətlərinin canlı şahidi olur.

Məhəmməd Hadi 1918-ci ildə cəbhədən Gəncəyə qayıdır, baş verən dəyişiklikləri görür, əsrdən geri, hadisələrən kənarda qaldığımızı kədərlə yazır:

İmzasını qoymuş miləl
evraqi-həyatə,
Yox millətimin xətti bu
imzalar içində.

O, müsəlman alayına imam təyin edilir. Görənlər nəql edirdi ki, Hadi əynində çərkezi çuxa, belində şəmşir, papağının dövrəsində nazik sarğı,

yəhərli atın üstündə uzaqdan nəzərə çarpırdı...

Sual olunur: Hadi nə üçün cəbhədən birbaşa Gəncəyə qayıdır? 1902-ci ilin soyuq qış günündə baş verən dəhşətli zəlzələdən sonra Gəncəyə köçdü-yü üçünmü? Yoxsa Şamaxıda - doğulduğu yurdda çəkdiyi acı iztirablar, gördüyü xəyanət səbəbindənmi? Hər halda, Hadinin ölümündə inciyib gətirdiyi Şamaxı da onu acı girdəblərlə üz-üzə qoyan tale qədr günahkardır...

Başqa bir mənbədən: Deyilənə görə, 1966-cı ildə Məhəmməd Hadinin nəşinin qalıqları Gəncə çayının sağ sahilinə köçürülüb və oradakı büst uzun illər şairin qəbir-üstü abidəsi kimi tanınıb. Ancaq arxiv sənədlərində Hadinin məzarının orada olması ilə bağlı heç bir qeyd yer almıyır.

Mövcud şübhələri aradan qaldırmaq üçün şəhər ziyalıların müraciətinə cavab olaraq 4 avqust 2015-ci ildə məsul şəxslərin iştirakı ilə komissiya yaradılıb, Hadinin məzar və cəsədinin qalıqlarının dəqiqləşdirilməsi məqsədi-

lə Gəncə çayının sağ sahilində 12 kv.m sahədə və 2.5 m dərinlikdə qazıntı işləri aparılıb. Lakin heç bir qəbir, yaxud sümük belə tapılmayıb.

Özəyini unuduğum bir mənbədə də deyir ki, «iyirminci ildə Qızıl Ordu Gəncəyə girəndə Hadi atların ayaqları altında əzilib ölüb, onun heç qəbri də qalmayıb». Hadi Gəncə qiyamını görüb, lakin o qiyamın iştirakçısı olmayıb. Həmin ərəfələrdə Hadi çox ağır səfalet içində, ac-yalavac, sərgərdan olub. Qiyamdan bir neçə gün sonra Gəncədə bir körpünün altını guya şaxtadan donmaq üçün özünə sığınacaq edib, fəqət iliyinə işləyən kəskin souqdan donub, vəfat edib. Gəncədən olan Abdulla adında yağlı bir kişi illər əvvəl dedi ki, qayınatası Hadinin cəsədini ac itlərin yediyini öz gözləri ilə görüb.

Hadi də İmadəddin Nəsimi kimi sanki bu cahana sığmadı. Şamaxı(ılar) öz köksündə Hadi kimi bir gövhəri görmədi (görmək istəmədi)...

Hadini Şamaxıdan ayıran səbəblər vardı... Bəli, heç nə səbəbsiz olmur...

Beləcə, Şamaxının Hadi adında didərgin bir oğlunun ruhu (bu gün də) Şamaxı hüduqlarında küskün, pərişan halda dolanır...